

MODERNLEŞME SÜRECİNDE BEŞİKTAŞ'TA SOSYAL MEKÂNLAR (TANZİMAT'IN İLÂNINDAN II. MEŞRUTİYET'E KADAR)*

SOCIAL SPACES IN BEŞİKTAŞ IN THE PROCESS OF MODERNIZATION (FROM THE ANNOUNCEMENT OF THE TANZİMAT TO THE II. CONSTITUTIONAL MONARCHY)

Ela YILMAZ

Dr., Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanat Tarihçisi,
ela.yilmaz@kultur.gov.tr

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 15 Eylül 2022
Kabul edildiği tarih: 25 Nisan 2023
Yayınlanma tarihi: 20 Haziran 2023

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 15 September 2022
Date accepted: 25 April 2023
Date published: 20 June 2023

Anahtar Sözcükler

Beşiktaş; Kamusal Alan; Meşrutiyet;
Modernleşme; Sosyal Mekân;
Tanzimat

Keywords

Beşiktaş; Public Space;
Constitutional Monarchy;
Modernization; Social Space;
Tanzimat

DOI

10.33171/dtcfjournal.2023.63.1.28

Öz

İstanbul'un geleneksel kent fiziki ve mimarisinde 18. yüzyılda başlayan değişim ve dönüşümler, 19. yüzyılda gerçekleştirilen reformlarla, sosyal yaşamı, maddi dokuyu ve mimarlığı da etkisi altına alarak, toplumun ihtiyaçlarına hitap eden yeni mekânların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kentte ortaya çıkan toplum hayatını doğrudan etkileyen yeni kamusal alanlarla birlikte yeni bir sosyo-kültürel çevre oluşmuştur. Osmanlı toplumunda açık ve kapalı kamusal alanlar olarak görülen bu mekânlar, kentte yaşayan bireylerin daha sık bir araya gelmesine olanak tanımış, etkileşimi ve iletişimi arttırmıştır. Beşiktaş, Osmanlı başkenti İstanbul'un, kamusal alanların kent ölçeğinde yaygınlaştığı ve gelenekselden moderne evrilen belki de en önemli kentsel mekânlarından biridir. Beşiktaş semtinde yer alan kamusal alanlar, toplumun bir araya geldiği önemli sosyal mekânları oluşturmuştur. Açık kamusal alanlar arasında bulunan mesire yerleri ve iskele alanları ile birlikte kapalı kamusal alanlar arasında önemli bir yere sahip kahvehaneler, Beşiktaş semtinde sosyal mekânların gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Kahvehanelerden sonra özellikle tiyatro sanatında yaşanan gelişmeler, Beşiktaş'ta farklı sosyal mekânların da doğmasına olanak tanımıştır. Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da 19. yüzyılda toplum yaşamında gerçekleştirilen modernleşme ve yenileşme hareketleri kalıcı hale getirilmiş, Beşiktaş özelinde de yapıların mimari tasarımlarla kendini gösterdiği modern bir kimlik ile birlikte farklı sosyal mekânlarda bir araya gelen modern bir toplum yaratılmıştır. Bu makalede, Tanzimat'ın ilânından II. Meşrutiyet'e kadar uzanan tarihsel süreç içerisinde Beşiktaş'taki sosyal mekânların gelişimi değerlendirilmiştir.

Abstract

The changes and transformations that started in the traditional urban physics and architecture of Istanbul in the 18th century, with the reforms carried out in the 19th century, influenced the social life, material texture and architecture, and led to the emergence of new spaces that cater to the needs of the society. A new socio-cultural environment emerged with the new public spaces that emerged in the city that directly affected the social life. These spaces, which were seen as open and closed public spaces in Ottoman society, allowed individuals living in the city to come together more often, and increased interaction and communication. Beşiktaş was perhaps one of the most important urban spaces of the Ottoman capital, Istanbul, where public spaces became widespread on the city scale and evolved from traditional to modern. The public spaces in the Beşiktaş district formed important social spaces where the society came together. Coffeehouses, which have an important place among closed public spaces as well as recreation areas and pier areas having an important place among open public spaces, played an important role in the development of social spaces in Beşiktaş district. After the coffeehouses, the developments especially in the art of theater allowed the emergence of different social spaces in Beşiktaş. In Istanbul, the capital of the Ottoman Empire, the modernization and innovation movements in the social life in the 19th century were made permanent, and in Beşiktaş, a modern society that came together in different social spaces was created with a modern identity in which the buildings manifest themselves with architectural designs. In this article, the development of social spaces in Beşiktaş was evaluated in the historical process from the proclamation of the Tanzimat to the II. Constitutional Monarchy.

* Bu makale, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalında Prof. Dr. Z. Kenan BİLİCİ'nin danışmanlığında hazırlanan "Beşiktaş'ta Kentsel Mekânın Modernleşme Süreci (Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da 1839 yılında ilân edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte değişim-dönüşüm-modernleşme kavramları üzerinden yeni bir sosyo-kültürel ortam oluşmuş ve kentsel mekânlarda gözle görülebilir değişimler yaşanmıştır. Mimari, kültür, ekonomi, askeri, hukuk, eğitim, sağlık, ulaşım ve sosyal alanlarda gerçekleştirilen uygulamalar, değişimler ve yenilikler *Osmanlı Reform Dönemi* olan modernleşme sürecini başlatmış; II. Meşrutiyet'e kadar kesintisiz devam eden bu modernleşme süreci yoğun olarak İstanbul kentini etkilemiştir.

Başkent'in kentsel mekânını olduğu kadar, mekânsal örgütlenmesini de dönüşüme uğratan en önemli unsurlarından biri de, toplumsal yaşamı doğrudan etkileyen kamusal alanlarda yaşanan değişimlerdir. Kamusal alanlarda yaşanan bu değişimler açık ve kapalı kamusal alanların oluşturduğu sosyal mekânlarda, toplumu meydana getiren farklı sosyal sınıf, ırk ve etnik grupların da aynı zamanda daha sık bir araya gelmesini sağlamıştır.

1839 yılında ilân edilen Tanzimat Fermanı sayesinde hayatın çeşitli alanlarına yansıyan değişimler ve yeniliklerin, Beşiktaş semtini derinden etkilediğine şüphe yoktur. Beşiktaş'ın kent dokusunda değişimi sağlayan mesire alanı, kahvehâne ve tiyatro gibi sosyal mekânlar toplum hayatını doğrudan etkileyen yeni bir sosyo-kültürel çevreyi de oluşturmuştur. Bu makale ile Tanzimat'ın ilânından II. Meşrutiyet'e kadar uzanan tarihsel süreç içerisinde Beşiktaş'ta kentsel mekânı oluşturan açık ve kapalı kamusal alanlar üzerinden sosyal mekânların değişimi ve gelişimi değerlendirilmiştir.

Beşiktaş'ta Açık Kamusal Alanlar

Açık bir kamusal alan olan ve 19. yüzyıldan çok daha önceleri ortaya çıkmış mesire yerlerinin, 1850'li yıllardan itibaren, İstanbul'un farklı semtlerinde düzenlenen ve halkın buluşmak için tercih ettiği en önemli sosyal mekân hâline geldiği bilinmektedir. Osmanlı toplumunda gelenekselden moderne doğru evrimleşen ve konut bahçelerinden başlayarak kitlesel sosyalleşme mekânlarına dönüşen kamusal alanlardan biri de Beşiktaş'taki "*Ihlamur Mesiresi*" olmuş; semt halkının kadın ve erkek ayrımı yapılmaksızın düzenlediği çeşitli eğlenceler, bu mekânı sosyalleşmenin aracı hâline dönüştürmüştür. Nitekim, 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Padişâhlarının atış talimleri yaptıkları ve Sultan III. Selim ile Sultan II. Mahmud'un adlarına nişan taşlarının dikili olduğu ve içerisinde bir bağ evinin de bulunduğu vadi, "*Hacı Hüseyin Bağları*" olarak da anılan, karşısında "*Ihlamuraltı*

Mesiresi” ve aynı alanda “*Muhabbet Bahçesi*” adıyla bilinen halk bahçesi ile birlikte, başkentin önemli mesire yerlerinden biri hâline gelmişti (Taşer, 2012, s. 9-12; Gülersoy, 1983; Sözen, 1990, s. 158).

“*Ihlamur Mesiresi*”, hem saray ve hem de halk için sosyal bir mekân niteliği kazanmaya başladıktan bir süre sonra, Sultan Abdülmecid, mesire yerinde bulunan sade ve küçük bağ evini yıktırarak yerine iki kasır yaptırmıştır¹. 1856 yılında tamamlanan, “*Merasim Köşkü*” ve “*Maiyet Köşkü*” adlarını taşıyan kasırların, bodrum üzerine tek kat ve kâgir olarak inşa edildikleri bilinmektedir (Foto. 1-2). Bu dönemde “*Ihlamur Mesiresi*”, bağ, bahçe ve bostanların bulunduğu ve içinden bir derenin aktığı geniş bir vadiye yayılmış ve zamanla çevredeki arazilerin de istimlak edilmesiyle daha da büyümüştür². 1856 tarihli ve bahçıvan Aziz ile Murad’ın Ihlamurdere bostanından yola ilâve edilen yerlerinin değerine yönelik bir belge, kasırlar için bir yol düzenlemesi yapıldığını da ortaya koymaktadır (BOA, MVL, 350/31, 12/08/1272).

Türk ve Avrupa bahçelerinin bir sentezi olarak düzenlenen ve bu uğurda devlet eliyle yabancı³ ve Türk bahçıvanlar tarafından düzenlenen mesire alanının büyümesinin, İstanbul halkının bu alandan daha çok yararlanması sağladığına ve vadiye yönelik ilgi artışının da çevrenin gelişmesine yol açtığına şüphe yoktur (Artan, 1994, s. 111; Taşer, 2012, s. 16). Halkın mesire yerlerine olan ilgisinin artması ve kalabalıklaşması, bir süre sonra, mesire yerlerinde uyulması gereken davranış kurallarının belirlenerek denetim altına alınmasını gerektirecek; “*Tenbihnâme*” adıyla, ırz ve edep dahilinde hareket etmeyenlerin cezalandırılacağı ve Müslüman kadınların mesire yerlerine hangi günlerde gidebileceğini hükme bağlayan kurallar

¹ 1850 yılında İstanbul’a gelen Fransız yazar ve siyasetçi Alphonse de Lamartine Sultan Abdülmecid’in daveti üzerine Ihlamur Mesiresi’nde yer alan bağ evine gitmiş ve buraya ilişkin önemli bilgiler vermiştir. Yazar, “...*Vahşi ama zarif vadideki Ihlamur Köşkü...*” diye belirttiği sessiz, sakin ve çeşitli ağaçlar arasında yer alan vadideki bağ evini, Fransa köylerindeki din adamlarının konutlarına benzetmiş ve “...*dört köşeli, düz damlı, tek pencere...*” diyerek tasvir etmiştir. Alphonse de Lamartine, gösterişsiz bulduğu bağ evinin, ayrıca bir terası ve bahçesinde de küçük bir havuzunun olduğundan da söz etmiştir. Sultan Abdülmecid’in önceleri günübirlik gezilerinde dinlenme amacıyla gittiği Ihlamur Mesiresi’nde yer alan bağ evi; anlaşılan o ki bir süre sonra Sultan’ın misafirlerini kabul ettiği bir mekâna dönüşmeye başlamıştır. Sultan Abdülmecid bunun üzerine mesire yerinde bir takım düzenlemelere girişmiş, öncelikli olarak batılı gezginlerinde dikkatini çeken ve şaşırtan sade ve küçük bağ evini yıktırarak yerine iki kasır yaptırmıştır (Lamartine, 1971, s. 158, 163).

² Mesire alanlarına ilişkin günümüze kadar hazırlanan kaynaklar ile arşiv belgeleri arasında yapılan araştırmalar neticesinde; Ihlamur Mesiresi’nin, kent halkının dinlenip, eğlendiği Beşiktaş ve çevresinde düzenlenmiş ilk mesire alanı olduğu ileri sürülebilir. Ihlamur Mesiresi, yapılan çevre düzenlemeleriyle Beşiktaş ve çevresinde yaşayan halk için zamanla bir sosyal alan ve buluşma noktası haline gelmiş ve giderek gelişmiştir.

³ Dolmabahçe Saray bahçesini düzenleyen Alman bahçıvanlar; Sester, Fritz Vensel ve Koch Murika, Ihlamur Kasırları bahçesinin düzenlenmesi içinde çalışmışlardır (Taşer, 2012, s. 16).

yayımlanacaktır. 1861 yılında yayımlanan tenbihnâmede, kadınların İhlamur Mesiresi ve diğer mesire yerlerine Pazar günleri gitmesinin yasaklanmış olduğu dikkati çeker (Çoruk, 2020, s. 306-307).

Diğer taraftan, İstanbul'da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önce deniz ve ardından da kara ulaşımı, sadece kent içi toplu taşımacılığı geliştirmekle kalmamış; buharlı vapurların durakları olan iskeleleri de, kentin birer meydanı haline getirerek yeni bir sosyal yaşam alanı oluşturmuştur⁴. Bu dönemde Beşiktaş İskelesi'nin bulunduğu mekânın, kentin farklı noktalarına geçişlerde yaygın bir uğrak noktası hâline geldiği ve zamanla geniş kitlelere ulaşan bir çarşı/pazar/meydan görevi üstlenerek açık bir kamusal alana dönüştüğü görülür⁵ (Foto. 3).

Beşiktaş'ta Kapalı Kamusal Alanlar

Osmanlı toplumunda kapalı bir kamusal alan olarak kahvehânelerin önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Bilindiği üzere, kahvehâneler, 16. yüzyıldan itibaren başkentte toplumun önemli buluşma noktalarından biri hâline gelmiş; kimi zamanlar yasaklanıp kapatılsalar da, özellikle 19. yüzyılda sadece kahve tüketiminin değil, sohbet, eğlenme, bilgi edinme, kitap ve gazete okuma ile çeşitli konuların tartışıldığı mekânlar olarak, cami, çarşı ve evi arasında yaşayan mahalleli için de sosyalleşmenin kamusal alanına dönüşmüş (Yıldız, 2007, s. 35, 38-39); hattâ, devletin halktan doğrudan bilgi almasını sağlayan ana mekânı görevini de üstlenmiştir. Nitekim, "*Havadis Jurnalleri*" adıyla, toplumla ve kentle ilgili önemli bilgilere ulaşılacak belgeler arasında, devlet tarafından görevlendirilen hafiyelerin, kahvehânelerde halkın arasına karışarak gündemi takip ettikleri ve raporlar düzenledikleri bilinir. 1840-1844 yılları arasındaki hafiye raporlarında, Beşiktaş ve Ortaköy'de yirmi (20) ayrı kahvehânenin bulunduğu anlaşılmaktadır (Kırlı, 2009, s. 262, 264-265, 286, 289, 291, 294, 296, 306, 309, 314, 324, 357, 376, 385, 392, 396, 401, 412, 427, 431, 437, 447-448). Semtteki kahvehâne sayısının fazlalığı, Fransız tarihçi F. Georgeon'un dediği gibi "*İstanbul'u büyük bir kahvehâneye*" (Georgeon, 1999, s. 58)

⁴ Oryantalist ressam Eugène Flandin'in, pitoresk bir görüntü oluşturan Beşiktaş İskelesi'ni konu aldığı 1842 tarihli gravüründe de küçük, kalabalık bir meydana açılan ve meydanın etrafında dükkânların, Sinanpaşa Cami ile çeşitli mekânların yer aldığı ve ön tarafta da iskelenin olduğu görülür. İskele'nin ve etrafındaki yapıların doğal bir meydan oluşturduğu ve meydana insanların bir araya geldiği ve iskelenin açık kamusal alana dönüşen bir sosyal mekân niteliği kazandığı gravürden net bir şekilde anlaşılır (Şekil 2) (Flandin, 2014, s. 23).

⁵ 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra şehir hatları vapurlarının hizmet vermeye başlamasıyla birlikte İstanbul'un kıyı şeridi düzenlenerek, Boğaz'da bulunan yerleşim yerlerinde rıhtımlar yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Boğaz'ın en önemli semtleri arasında yer alan Beşiktaş ile Dolmabahçe'de gerçekleştirilen yol projeleriyle eş zamanlı olarak yeni rıhtımlar inşa edilmiş, var olan rıhtımlar da onarılmıştır (Çelik, 2016, s. 100).

dönüştürdüğü gibi, kahvehâne kültürünün toplumda hızla yayıldığını da açıklamaktadır. Bu dönemde kahvehâneler, toplumun kendini ifade ettiği, insanlar arasında etkileşimin gerçekleştiği, bireyin varlığını gösterdiği bir mekân haline gelmiş aynı zamanda sonraki yıllarda ortaya çıkan birçok sosyal mekânın da hazırlayıcısı olmuştur.

Sadece erkeklerin alındığı kahvehâneler, her ne kadar kadınların sosyalleşme süreci dışında kalmalarına neden olmuşsa da, sayıları kahvehâneler gibi aynı oranda artan mahalle hamamlarının, kadınların sosyal mekânları hâline geldiğinden bahsedilebilir. Yeni kamusal mekânlar haline gelen mahalle hamamlarında eğlenen, sohbet eden ve kahve içen kadınların, hem hayatın içine dahil oldukları ve hem de özgürleştikleri iddia edilebilir. Nitekim, kimi yabancı seyyahların, hamam ile kahvehâneyi aynı işlevsellikte gördükleri de bilinir. 18. yüzyılda gittiği bir hamamda, sohbet eden ve kahve içen kadınları gören İngiliz Lady Montagu, hamamı “...*Türk kadınlar kahvehânesi*” olarak tanımlamaktan kendini alamamıştı (Montagu, 1970, s. 37). Tanzimat’ın ilânından sonra Beşiktaş semtinde yeni inşa edilmiş bir hamamın varlığına rastlanmamakla birlikte, 1845 yılında Mühendishane-i Berrî Hümayun öğrencileri tarafından hazırlanan haritada yer alan lejantta Beşiktaş’ta iki hamam yapısı tespit edilebilmektedir (Yılmaz, 2020, s. 563), (Harita 1). Hamamlardan birinin 16. yüzyılda Mimar Sinan tarafından Beşiktaş’ta inşa edilen Köprübaşı Hamamı bir diğeri ise 18. yüzyılda semtte inşa edilen Ketenciler Hamamı olduğu ve sözkonusu yapıların 19. yüzyılda kadınlar tarafından kullanıldığı ileri sürülebilir.

Kahvehânelerin farklı yaşlardan, kültürlerden, dinlerden, topluluklardan ve mesleklerden insanları bir araya getirip vakit geçirmelerine imkân veren fiziki yapısının, “heterotopya”⁶ kavramı içerisinde yer almalarını sağladığına şüphe duyulamaz. Başkentteki büyük kahvehânelerin genellikle kare planlı bir avlusu, ana mekânda ise ortada bir havuzu ve bu havuzun çevresinde ise sedir şeklinde oturma mekânlarının bulunduğu bilinir (Emeksiz, 2009, s. 124-125), (Şekil 1). Mahalle kahvehâneleri ise, sokağa dönük, sokakla iç içe ya da deniz kıyısında konumlandırılarak tasarlanmış; dükkân ya da bir oda genişliğinde olan, kışları odanın tam ortasına bir mangal ya da soba kurulan, eğer varsa ikinci katları konut olarak kullanılan yapılardır (Birsell, 2019, s. 35). 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra deniz ulaşımının önem kazanması sadece iskelelerin değil, fakat aynı zamanda bu

⁶ Fransız filozof, psikolog ve sosyolog Michael Foucault’un oluşturduğu Heterotopya kavramı, bir tek gerçek mekânın içinde birçok zaman ve mekânın bir arada olmasını ifade etmektedir (Yıldız, 2007, s. 37; Kömeçoğlu, 2018, s. 75-79).

karşılama ve bekleme mekânları içinde kahvehânelerin de artmasına yol açmıştır. Beşiktaş ve Ortaköy dahil, Boğaziçi sahili boyunca uzanan iskelelerde ard arda sıralanan ve “*Serâpâ Kahveler*” olarak adlandırılan kahvehânelerin de bu dönemin pitoresk görüntüleri arasında yer aldığı söylenebilir.

Beşiktaş’a ilişkin gravür, resim, fotoğraf ve kimi seyyahların notlarından, dönemin kahvehânelerine ilişkin bazı tespitler yapılabilme imkânı vardır. Örneğin, Oryantalist ressam Eugène Flandin’in 1842 tarihli Beşiktaş İskelesini konu alan gravüründeki ahşap yapılardan ikisinin kahvehâne olduğu anlaşılabilir (Şekil 2). Gravürde, iskelenin hemen yanı başında deniz kenarında, bir ağacın altında, zeminden yükseltilmiş, pencere ve balkonlu ahşap yapının kahvehâne olduğu, diğer kahvehânenin ise iskelenin ilerisinde ve Sinanpaşa Cami’nin yanında yer aldığı görülebilmektedir⁷. Ahşap ve iki katlı olarak yapıldığı görülen kahvehânenin birinci katının (Flandin, 2014, s. 22-23), bekarlar için barınma mekânı olarak kullanılmış olabileceği düşünülmüştür⁸.

Fransız yazar Théophile Gautier, 1852 yılında Beşiktaş iskelesinde deniz üzerinde gördüğü kahvehâneyi “*martı yuvası gibi su üzerine kurulmuş*” diye ifade ederek, bir “*balıkçı gözetleme kulübesi...*”ne benzetmişti (Gautier, 2007, s. 175). Gautier’in sözünü ettiği, terası kazıklar üzerine kurularak deniz üzerine oturtulan, ahşap küçük bir kulübe tarzında yapılmış olan kahvehânenin, balıkçı ve kayıkçı gibi denizle içiçe olan meslek grubundan insanların toplandığı kahvehânelere biri olduğuna şüphe duyulamaz. Beşiktaş İskelesi’nin görüldüğü 1870 tarihli bir

⁷ Beşiktaş Sinanpaşa Cami’nin yanında yer alan kahvehânenin aslında bir geleneğin mekânsal ifadesi olduğu anlaşılmıştır. Şöyle ki, 16. yüzyılda ilk kahvehânenin Mekke’de bir caminin yanında açıldığı bilinmekle birlikte, İstanbul’da da Müslümanların yaşadığı mahallelerde camilerin yanına süreç içerisinde kahvehâneler kurulmuş ve bir süre sonra da namaz vakitlerini bekleyen halkın zamanını geçirdiği mekânlar haline gelmiştir. Bu doğrultuda Sinanpaşa Cami’nin yanında yer alan kahvehânenin Beşiktaş’ta yaşayan Müslüman cemaatin en çok vakit geçirdiği kahvehânelere biri olduğu ileri sürülebilir. İstanbul’da yaşayan diğer dinlere mensup kişilerde ibadet mekânlarının yanına kahvehâneler kurmuş ve böylelikle kahvehâneler aynı zamanda ibadet zamanını beklerken vakit geçirme mekânları olmuşlardır (Georgeon, 1999, s. 54; Grégoire, 1999, s. 16).

⁸ İstanbul’da birçok semtte kahvehâne gibi diğer dükkanların üst katlarının barınma mekânı olarak kullanıldığı, bu dükkanlarda dükkân sahibi, çırağın ya da kiraya verdikleri bekarların kaldığı bilinmektedir (Çokuğraş, 2016, s. 90). Ayrıca Devlet Arşivlerinde yapılan araştırmada, Beşiktaş semtinde yaşayan 1840 tarihli bekar Müslümanlara ilişkin nüfus defteri ile aynı tarihli bekar gayrimüslimlerin isimlerinin ve meskenlerinin yer aldığı belgelere rastlanılmıştır (BOA, C.ZB, 68/3385, 29/12/1255). 1840 ve 1856 yıllarına ait nüfus defterlerinde ise Beşiktaş semtinde bekarların yaşadığı mahalleler de yer almıştır (BOA, NFS.d, 55, 29/12/1256; BOA., NFS.d, 429, 29/12/1273; BOA, NFS.d, 430, 29/12/1273). Bu nüfus defterleri Beşiktaş’ın neredeyse bütün mahallelerinde bekarların da ikamet ettiğini kanıtlar niteliktedir. Bu belgeler esas alınarak aslında Beşiktaş’ta yaşayan bekarların bir çoğunun ikametgâhlarının kahvehâne gibi çalıştıkları dükkânlar olduğu ileri sürülebilir.

fotoğrafta, sağda yer alan yapının Gautier'in tarif ettiği kahvehâne olduğu, hatta Eugène Flandin'in 1842 tarihli Beşiktaş İskelesi gravürüyle (Şekil 2) 1870 tarihli fotoğraftaki yerin de aynı iskele olduğu anlaşılmaktadır (Foto. 4). 1842 yılında basit ahşap yapılardan oluşan iskeledeki yapıların 1870 yılında değiştiği, gerisinde ise büyük kâgir yapıların inşa edildiği de açıktır.

1874 yılında İtalyan yazar Edmondo de Amicis'de Beşiktaş'ta denizin üzerine ahşap direklerle inşa edilmiş “...*tklum tklum...*” diye bahsettiği kalabalık kahvehânenin de yine 1842 ve 1870 yılı ait belgelerde tespit edilen kahvehânelerin yanında olan serâpâ kahvehânelerden biri olduğu iddia edilebilir (Amicis, 2009, s. 360). 19. yüzyıl içerisinde, ahşap kahvehâne binalarının birçoğunun kâgir olarak yeniden inşa edildiklerine, iç mekânda platform yapılarak sahne oluşturulduğuna, sedirin yerini tabure ve sandalyelerin aldığına ve iç mekâna giderek değişen mobilyalar bağlamında masaların da girdiğine tanık olunacaktır. Sokakla iç içe olan ve önüne konulan tabure ve sandalyeleriyle birlikte kahvehânenin aslında sokağın kendisi hâline geldiği (Georgeon, 1999, s. 61-62) bir süreç başlamıştır (Foto. 5). Diğer taraftan, geleneksel sahne sanatlarından orta oyunu ve gölge oyunlarının gerçekleştiği, meddahların öyküler anlattığı, oyunlar oynadığı (Şekil 3) ve halk şairi aşıkların müzik icra ettiği kahvehânelerin, esasen adı konmamış olsa da, tiyatro sahneleri işlevi gördüklerinden de bahsedilebilir⁹. Özellikle Ramazan ayında oruç açılıp teravîh namazı kılındıktan hemen sonra, İstanbul halkının, kahvehânelerde sahur vaktine kadar düzenlenen eğlencelere katıldığı, kimi kahvehânelerin bu eğlenceler için özel olarak dekore edilmiş ve oturma mekânı olarak sedirin yerini ahşap iskemlelere bıraktığı, sahne olarak konumlandırılan alanın ise zeminden yükseltilerek bir nevi tiyatro sahnesi şeklinde tasarlandığı bilinmektedir (Işın, 2014, s. 286-287).

Beşiktaş çarşısında yer alan kahvehânenin müşterilerinin işsizler ve saray ağaları olmak üzere iki farklı kesimden olduğundan, işsizlerin kağıt oynadığından, ama çoğunlukla müşterilerin kahvehânenin önünde taburelerde, hattâ sadece kahvehânenin önünde değil diğer dükkânlara ve yola doğru yayılarak oturduklarından söz eden Ermeni yazar Hagop Mintzuri, kahvehânenin görünüşünü de “...*odun deposunun üstünde kafes gibi asılıydı sanki. Peykeleri vardı*” diyerek tasvir etmektedir. Mintzuri, bir de Dolmabahçe yönünde hamamın karşısında, cadde

⁹ Sosyoloji Profesörü Richard Sennett, toplumun kahvehânelerde teatral bir iletişim biçimi gerçekleştirdiğini ve kahvehânelerin bir sahne olduğunu savunarak “teatral kahvehâne” kavramını ortaya koymuştur (Kömeçoğlu, 2018, s. 73).

üstünde, arkasında büyük bir bahçesi, önündeki kaldırımında ise bir çok taburesi olan, Akaretler, Maçka, Nişantaşı ve Ihlamur taraflarına gidenlerin bu taburelerin arasından geçmek zorunda kaldığı bir kahvehânedен bahsetmektedir (Mintzuri, 2018, s. 56, 120). Beşiktaş Caddesi üzerinde yer alan ve arka cephesinde bahçesi bulunan kahvehâne, Jacques Pervititch tarafından hazırlanan 1922 tarihli Beşiktaş haritasında da yer almaktadır (Harita 2-3).

Kahvehânelerin, 19. yüzyılın sonlarına doğru, kâgir olarak inşa edilmiş ve ön cephesinde sundurmalı ya da asma çardaklı, camlı bir kapı önünde sandalye ve taburelerin yer aldığı, duvarlarına ise Hicaz demiryolu fotoğraflarının asıldığı (Georgeon, 1999, s. 63) tipik sayılabilecek bir mekân tasarımına kavuştukları anlaşılmaktadır.

Osmanlı toplumunda kahvehâne, yaşamın kendisinin, sanatın, edebiyatın, eğlencenin, kültürün ve politikanın konuşulup yeniden üretilip-tüketildiği “*mekteb-i irfan*” (Georgeon, 1999, s. 63) unvanına lâyık görülen sosyal mekânlardan biridir¹⁰. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kimi kahvehâne ve meyhanelerin evrilmesiyle içinde yemek, müzik ve tiyatroyu barındıran gazino mekânlarının doğduğu bilinir (Şenyurt, 2021, s. 948). 1909-1910 yılında İkdam Gazetesinde çıkan ilânlardan, Beşiktaş Yenimahalle’de Ahmet Bey’in gazinosu ve Ihlamur’da Bomonti gazinosunun yer aldığı anlaşılmaktadır (Kalender, 1978, s. 427-428, 435-436). 1881 tarihli bir belgede, Beşiktaş vapur iskelesinin yakınında da bir gazinonun olduğu, bu gazinonun 1906 yılında genişletildiği ve 1908 yılında tamir edildiği; 1903 yılında Ihlamur Mesiresi’nde de bir gazinonun bulunduğu ve 1907 yılında tamir edildiği, kezâ, 1905 yılında Yenimahalle’de Ahmet Bey gazinosunun, 1908 yılında Dolmabahçe’de Taşkışla’nın karşısındaki bir gazino ile 1909 yılında Ortaköy’de de bir gazinonun bulunduğu anlaşılabilmektedir (BOA, ŞD 694/39, 01/02/1298; BOA, BEO 2716/203650, 10/10/1323; BOA, BEO 3117/233734, 25/06/1325; BOA, HH.İ 154/34, 13/11/1320; BOA, HH.İ 184/48, 08/03/1324; BOA, BEO 2476/185668, 27/10/1322; BOA, ML.EEM 738/55, 15/01/1325; BOA, Y.MTV 313/91, 29/12/1326). Çocukluğunda, Ihlamur Mesiresi’ndeki bir gazinoya giden Halide Edip Adıvar, cuma ve pazar günleri gazinoda mızıkâ çalındığını, kalabalık olduğunu ve kafes arkasında oturan kadınlara açık havada bir harem meydana getirildiğini belirtir

¹⁰ Osmanlı Devleti’nde toplumun sosyalleşme mekânlarından biri haline gelen kahvehânelerin, önemi ve sayıları Meşrutiyet’in ilânından sonra daha da artmış, kimi kahvehâneler giderek modernleşmiştir. Kahvehânelere giremeyen kadınlar, 20. yüzyılın başında Boğaz’da yer alan bazı kahvehânelerde buluşmaya başlamışsa da bu tüm kadınları kapsamamış daha çok yabancı ve gayrimüslim kadınların sosyal hayatının bir parçası olduğu anlaşılmıştır (Georgeon, 1999, s. 60-61).

(Adivar, 1998, s. 29). Dolmabahçe Sarayı ve Çırağan Sarayı yakınında kadınların rahatça oturdukları, erkeklerin giremedikleri özel kıyılar da oluşturulmuştur (Mintzuri, 2018, s. 51). Beşiktaş'ta mukim gayrimüslim vatandaşların sosyal mekânı hâline gelen meyhanelerin de bu dönemde Köyiçi'nde çoğaldığı, buradaki meydanın Rum meyhanelerinin masalarıyla dolu olduğu da bilinmektedir (Toprakoğlu, 1979, s. 29).

Kahvehânelerin tiyatro mekânı olarak kullanımı uzun süre devam etmiş olsa da, başkent İstanbul'da bağımsız tiyatro mekânları ve modern tiyatro binalarının yapımı, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanmıştır (Nagata ve Egawa, 2021, s. 29). Toplumun kültür hayatında değişikliğe yol açan tiyatro sanatının, Sultan Abdülmecid tarafından desteklendiği¹¹, hattâ onun döneminde kentsel değişimin öncülerinden biri olan modern bir tiyatro binasının da Dolmabahçe Sarayı'nda inşa edildiği bilinmektedir. Sarayın ek binalarından biri olan Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'nun inşasına sarayla aynı tarihlerde başlanılmış, ancak saray hizmete girdikten üç yıl sonra 1859 yılında resmî açılışı gerçekleştirilebilmişti (Göncü, 2019, s. 160-161). 1856 tarihli bir fotoğrafta bitirilmek üzere olduğu görülen tiyatro inşaatının, 1859 yılında gerçekleştirilen açılışına kadar geçen süre zarfında iç dekorasyonunun yapıldığı ileri sürülebilir¹² (Foto. 6). Beşiktaş'ın merkezine doğru, Sultan II. Mahmud Dönemi'nde yapılan Tüfenkhâne binasının bulunduğu Dolmabahçe Meydanına açılan alana yapılan tiyatro, Bezmiâlem Valide Sultan Cami karşısında ve denize dik konumda Neoklasik üslûpta inşa edilmiş bir yapıdır (Foto. 7). Yapının sadece görsel sanatların icra edildiği bir mekân olarak değil, içerisinde yabancı konukların ağırlandığı salonuyla devletin temsil mekânı işlevini de gördüğü muhakkaktır; nitekim, 1859 tarihli bir arşiv belgesi, İran elçisinin Saray Tiyatrosuna davet edildiğini ortaya koymaktadır (BOA, HR.MKT 272/57, 06/06/1275).

¹¹ Osmanlı toplumunun Batı tarzında tiyatrolarla karşılaşması Tanzimat Fermanı'nın ilânından sonra olmuş, kent halkı tarafından tiyatro oyunları hızla benimsenmiş ve gelişmiştir. İstanbul'da tiyatronun ilk olarak Levanten ve gayrimüslim nüfusun yoğun olarak yaşadığı, modernleşmenin gündelik yaşamın bir parçası haline gelmeye başladığı Galata-Pera bölgesinde yabancı dilde sahnelenen oyunlarla gündeme geldiği bilinmektedir. Ayrıca Pera'da Avrupa'da örnekleri görülen tiyatro binalarının benzerleri yapılmaya başlanmış ve bu tiyatrolar yapılırken Sultan Abdülmecid de inşa faaliyetlerine ciddi finansal desteklerde bulunmuştur. Sultan Abdülmecid sanatın bütün dallarına ilgi göstermiş ancak daha çok destek sağladığı, Osmanlı Devleti'nde toplumun kültürel yaşamında değişikliğe yol açan tiyatro sanatı ile birlikte opera beğenisi daha çok öne çıkmıştır. Pera'da yer alan Naum Tiyatrosu'na sıklıkla opera seyretmeye gitmiş, sonunda da Dolmabahçe Sarayı'na bir tiyatro yaptırmıştır (Umur, 1994, s. 96).

¹² Tiyatronun dekorasyonunu, Dolmabahçe Sarayı içerisinde de düzenlemeler yapan Paris Operası dekoratörü Séchan gerçekleştirmiş; muhtemelen birçok malzemeyi de Paris'teki atölyesinde yaparak İstanbul'a getirmiştir (Şekil 4).

Kentsel mekâna katılan yeni binasıyla saray tiyatrosu, hiç şüphesiz Beşiktaş ve çevresinde yaşayan halk için de kültürel ve sosyal yaşamın yeni aktörlerinden biri olmuş ve tiyatroyu kentli ve kentsel dokuyla bütünleştirmiştir. Örneğin, 1867 yılında Ortaköy'de Tarkmançats Okulu'nun yanında Balyan ailesi tarafından da yeni bir tiyatro binası inşa edildiği bilinmektedir (Hançer, 2008, s. 269). 19. yüzyılda Osmanlı toplumunda gelişen tiyatro sanatı, aynı zamanda toplumun bir araya gelerek sosyalleştiği kamusal sanat mekânlarının gelişimini de sağlamıştır.

Sahne sanatlarının icra edildiği mekânlara dönüşmeye başlayan kahvehâne ve ona eklenen gazinolarla birlikte Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkan bağımsız tiyatrolar ve tiyatro binalarının, I. Meşrutiyet'in ilânından sonra da yapımına devam edilmiştir. Nitekim, Sultan II. Abdülhamid'in, şehzadeligi döneminde açılan Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'nu yakından takip ettiği, Sultan Abdülaziz ile birlikte Pera'daki Naum Tiyatrosuna gittiği ve Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatine eşlik ettiği dönemde farklı ülkelerde padişah adına verilen bale, opera, tiyatro ve konserlere katıldığı, bütün bunların da sahne sanatlarına ve müziği olan ilgisini doğurduğu ve bu ilgisinin bir süre sonra tutkuya dönüştüğü bilinmektedir (Akyüz, 2010, s. 448-449). Sultanın bu tutkusu 1889 yılında Yıldız Sarayı kompleksi içerisine küçük bir tiyatro inşa ettirmesiyle kişisel bir bağımlılık hâline gelmiş¹³; çoğu zaman yorgunluğunu gidermek için -saray içerisinde yer alan Muzika-i Hümayûn'a kışlasında ikamet eden tiyatro sanatçılarından- anlık tiyatro-opera sahnelenmesini

¹³ Sultan II. Abdülhamid haftada üç gün düzenli olarak tiyatro ya da opera gösterileri izlemiş ayrıca tiyatro salonunda özel konserler verdirmiştir. Ailesini, saray mensuplarını kimi zaman saray görevlilerini gösterilere davet etmiş, cuma geceleri yapılan gösterileri ise elçiler ve yabancı misafirlerine ithaf etmiş, onlarla birlikte gösterileri seyretmiştir. Yıldız Saray Tiyatrosu ve Muzika-i Hümayun kurumu çoğu zaman birlikte çalışmış, bando, orkestra, fasıl heyeti, müezzinan bölüğünün yanında opera-operet, tiyatro, mandolin takımı, canbaz, ortaoyunu, hokkabaz ve karagöz gibi yeni bölümlerde kurularak bir süre sonra Muzika-i Hümayun'a bağlanmış böylece Yıldız Sarayı'nın sanat kurumu haline gelmiştir. İstanbul'a Avrupa'dan turneye gelen İtalyan, Fransız, Rus, İspanyol, Alman sanatçılar ve sanat toplulukları da elçiler aracılığıyla sarayda konser ya da temsiller vermiştir. Sultan II. Abdülhamid kente gelen İtalyan bir ailenin oluşturduğu sanat topluluğuna hayran olmuş ve etkilenmiş, onları Muzika-i Hümayun bünyesine dahil etmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in talimatıyla sadece bu aile değil sarayın sanatçı kadrosunda İtalyan opera sanatçıları, Fransız hokkabaz ve komedyenler, Amerikalı oyuncular ile zaman zaman farklı ülkelerden gelen yabancı sanatçılar yer almıştır. Yıldız Saray Tiyatrosu dışında yaz günlerinde saray bahçesinde portatif bir tiyatro sahnesi kurularak gösteriler düzenlenmiş, bazı günlerde de oda orkestrası ve Tamburi Cemil Bey bahçede konserler vermiştir (Örikağasızâde, 2007, s. 188; Ergin, 1999, s. 14, 17-20, 24-26; Osmanoğlu, 2019, s. 76-78). Ayrıca Sultan II. Abdülhamid 1895 yılında Fransa'da ortaya çıkan yeni bir buluş olan sinematograf makinesinin 1896 yılında İstanbul kentine girmesini sağlamıştır. Bir süre sonra Yıldız Sarayı'nda da başlayan film gösterimlerine ilişkin Sultan II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Sultan ise anılarında, "O zamanki sinemalar şimdiki gibi değildi. Perde büyük fırçalarla iyice ıslatılır, küçük parçalar gösterilirdi. Bu parçalar pek karanlık görülür, filmler bir dakikada biterdi. Bununla beraber çok yeni bir şey olduğundan hoşumuza giderdi" diye bahsetmiştir (Osmanoğlu, 2019, s. 76-78 ; Özyar, 2017, s. 17-18, 32-33).

istemmiş ve gösterileri izleyerek dinlenmiştir (Tahsin Paşa, 2008, s. 48-49; Özyetgin, Engin ve Yüksel, 2021, s. 476). Osman Nuri'nin "*Köşküne muttasıl ve harem dairesinin altında bulunan bu tiyatro, eski bir ahırın yerine inşa edilmiş, dar ve kasvetli bir mahaldir. Uzunca murabba şeklindedir. Sahnenin karşısındaki loca kendisine mahsustur. Yan taraflarda dahi davetlilerine, şehzadelere mahsus localar vardır. Orkestranın yeri Hünkarın locasının altındadır. Mefruşat fevkaledde zariftir*" (Nuri, 1998, s. 28) şeklinde tasvir ettiği tiyatro, ikinci avluda yer alan Valide Sultan Kasrı ile Usta Kalfalar ve Gedikli Cariyeler Dairesi'ne bitişik olarak yapılmıştır. Kalfa Vasilaki'nin oğlu Yanko tarafından inşa edildiği belirtilen tiyatro, dikdörtgen planlı, kuzey ve doğu cepheden oluşan sade bir mimari tasarımı içermekteydi (Polat, 2001, s. 78; Özyetgin, Engin ve Yüksel, 2021, s. 154).

Sanatla kurulan yakın ilişkinin sadece Yıldız Sarayı'ndan ibaret kalmadığı anlaşılmaktadır; kent genelinde, Beşiktaş ve Ortaköy'de ikamet eden insanlar da tiyatro ve müzikle iç içe olmuş, sanat, sosyal hayatın olağan ve toplumun sosyalleşmesinin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Bu dönemde Beşiktaş'ta Apollon, Ahali, Küçük Leşki Tiyatroları ile Ortaköy'de Paresiraç Tiyatrosu'nun bulunduğu bilinmektedir. Genellikle güneşli günlerde portatif ahşap yapılar olarak kurulan ve çoğu zaman ahşap bir paravan şeklinde oluşturulan bir perdeyle sahnenin ve sandalyelerin dizilerek oturma alanlarının düzenlendiği bu tiyatroların, birer açık hava sahnesi şeklinde tasarlanmış oldukları düşünülebilir (Kuruyazıcı, 2008, s. 1097; And, 2011, s. 132-133).

Beşiktaş'ın çehresinin değişmesine ve toplumun sosyalleşmesine -belki de farkında olmadan- katkı sağlayan en önemli kişi, kuşkusuz saray ressamı Fausto Zonaro'dur¹⁴. Akaretler Sıraevler'de oturan, kendisine lojman olarak tahsis edilen konutun aynı zamanda bir katında resim galerisi de açan Zonaro, yeni bir sosyal mekânı Beşiktaş'ta toplumla buluşturmuştur. Atölye, resim galerisi ve yaşam alanından oluşan konutun birinci katında yer alan beş salon ve iki oda çeşitli düzenlemeler ile tavana yapılan özel ışıklandırmalarla resim galerisine dönüştürülmüş; konutun kapısına da "*Ressam-ı Hazret-i Şehriyâri Zonaro*" yazan bir tabela konulmuştur. Atölyesinde resim dersleri veren Zonaro'nun sergiler açtığı

¹⁴ Fausto Zonaro, 1891 yılında bir sene sonra eşi olacak olan Elisa Pante ile İstanbul'a gelmiş, özel resim dersleri vermiş, sanatını geliştirmiş, kendini, resimlerini saraya ve kent halkına benimseterek 1896 yılında saray ressamlığına getirilmiştir. Zonaro'nun saray ressamı olmadan önce gördüğü ve içini gezdiği pahalı olduğu için kiralayamadığı Akaretler Sıraevler 50 numarada olan en büyük ve en ferah konutu, saray ressamı olduktan sonra Sultan II. Abdülhamid'den talep etmiş ve konut kendisine tahsis edilmiştir (Zonaro, 2008, s. 171-175; Ürekli, 2017, s. 72-79).

galerisinin herkese açık olduğu ve rahatça dolaşılabilirdiği bilinmektedir (Zonaro, 2008, s. 171-175; Ürekli, 2017, s. 72-79).

Beşiktaş'ta bireyin ve toplumun sosyalleşmesini sağlayan sanat pratiklerinin arasında spor faaliyetlerinin de önemli bir yeri vardır. Nitekim Serencebey Yokuşu'nda Medine Muhafızı Osman Ferit Paşa'nın konağının bahçesindeki müştemilâtta 1902 yılında çeşitli egzersizler yapmaya başlayan 26 gencin, 1903 yılında konak bahçesine çeşitli spor aletleri getirerek "*Beşiktaş Bereket Jimnastik Kulübü*"nü kurdukları bilinir. Kulüp, jimnastik, güreş ve halter eğitmenlerini bir araya getirmekle birlikte, dönemin hafiyeleri tarafından devlete karşı bir eylem olabileceği kuşkusuyla üyeler, Beşiktaş Karakoluna çağrılmışlardı. Sultan II. Abdülhamid'e kulübün bir "*idman mektebi*" olduğu anlatıldıktan sonra, "*Beşiktaş Terbiye-i Bedeniye Mektebi*" adıyla okul kimliğine bürünerek faaliyetlerine devam edebilmiştir. Bir süre sonra "*Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü*" olarak adı değiştirilmiş ve 1910 yılında tescil edilen ilk Türk spor kulübü olmuştur (Atabeyoğlu, 1998, s. 282-283).

Sonuç

Tanzimat Dönemi'nde hamam, kahvehâne, mesire yeri, iskele ve tiyatrodan oluşan sosyal mekânlara, I. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte gazino, yazlık bahçe, deniz kıyılarında kadınlara oluşturulan özel mekânlar, sanat galerisi, sinema ile spor kulübü eklenmiştir. Beşiktaş semtinde yer alan bütün bu kamusal alanlar toplumun daha sık bir araya gelmesine olanak tanımış, etkileşimi ve iletişimi arttırarak yeni bir sosyo-kültürel çevreyi oluşturmuştur. Toplumun bir araya geldiği bu sosyal mekânların Beşiktaş'ın bugünkü sosyal dokusunu da büyük ölçüde şekillendirdiği söylenebilir. Özellikle toplumun kendini ifade ettiği ve bireyin varlığını gösterdiği kahvehâneler, sonraki yıllarda ortaya çıkan birçok sosyal mekânın hazırlayıcısı olurken, diğer taraftan Osmanlı toplumunda tiyatro sanatının artan önemi ise kamusal sanat mekânlarının gelişimini sağlamıştır. Beşiktaş'ta Tanzimat'ın ilânından II. Meşrutiyet'e kadar uzanan tarihsel süreç içerisinde kentsel mekânı oluşturan açık ve kapalı kamusal alanlar olarak ortaya çıkan bu farklı sosyal mekânların aynı zamanda Beşiktaş'ta farklı sosyal mekânlarda bir araya gelen modern bir toplumu da oluşturduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu sosyal mekânlara daha sonraları eklenen meydanlar, parklar, kültür, sanat, spor merkezleri ile diğer sosyal mekânları ve daima kalabalık olan çarşıyla birlikte, günümüzde de Beşiktaş, İstanbul'un yaşayan ve nefes alan canlı bir yerleşim yeri olmaya devam etmektedir.

Kaynakça**Arşiv Belgesi**

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). Fon Kodu: C.ZB, Dosya No: 68 Gömlek No: 3385, Tarihi: H. 29/12/1255.

BOA. Fon Kodu: NFS.d, Defter No: 55, Tarihi: H. 29/12/1256.

BOA. Fon Kodu: MVL, Dosya No: 350, Gömlek No: 31, Tarihi: H. 21/08/1272.

BOA. Fon Kodu: NFS.d, Defter No: 429, Tarihi: H. 29/12/1273.

BOA. Fon Kodu: NFS.d, Defter No: 430, Tarihi: H. 29/12/1273.

BOA. Fon Kodu: HR.MKT, Dosya No: 272, Gömlek No: 57, Tarihi: H. 06/06/1275.

BOA. Fon Kodu: ŞD., Dosya No: 694, Gömlek No: 39, Tarihi: H. 01/02/1298.

BOA. Fon Kodu: HH.İ., Dosya No: 154, Gömlek No: 34, Tarihi: H. 13/11/1320.

BOA. Fon Kodu: BEO., Dosya No: 2476, Gömlek No: 185668, Tarihi: H. 27/10/1322.

BOA. Fon Kodu: BEO., Dosya No: 2716, Gömlek No: 203650, Tarihi: H. 10/10/1323.

BOA. Fon Kodu: HH.İ., Dosya No: 184, Gömlek No: 48, Tarihi: H. 08/03/1324.

BOA. Fon Kodu: ML.EEM., Dosya No: 707, Gömlek No: 70, Tarihi: H. 27/07/1324.

BOA. Fon Kodu: ML.EEM., Dosya No: 738, Gömlek No: 55, Tarihi: H.15/01/1325.

BOA. Fon Kodu: BEO., Dosya No: 3117, Gömlek No: 233734, Tarihi: H. 25/06/1325.

BOA. Fon Kodu: Y.MTV., Dosya No: 313, Gömlek No: 91, Tarihi: H. 29/12/1326.

Makale, Tez ve Kitaplar

Adivar, H. E. (1998). *Mor Salkımlı Ev*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Akyüz, F. (2010). II. Abdülhamid'in Modern Eğlencesi Yıldız Tiyatrosu. *II. Abdülhamid Modernleşme Sürecinde İstanbul*, İstanbul: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Yayını.

Allom, T. (2017). *İstanbul Manzaraları Rumeli'de ve Batı Anadolu'da Gezintilerle* (Ş. Türkömer, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Amicis, E. de. (2009). *İstanbul* (S. T. Yanar, Çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.

And, M. (2011). *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Artan, T. (1994). Beşiktaş. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C. 2, s. 161-163). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Atabeyoğlu, C. (1998). Spor. *Dünden Bugüne Beşiktaş*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Birsel, S. (2019). *Kahveler Kitabı*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çelik, Z. (2016). 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, (S. Deringil, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çokuğraş, I. (2016). *Bekâr Odaları ve Meyhaneler-Osmanlı İstanbulu'nda Marjinalite ve Mekan (1789-1839)*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Çoruk, A. Ş. (2020). Osmanlı İstanbul'unda Halkın Eğlence Hayatı. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi* (C. 4, s. 292-313). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Emeksiz, A. (2009). İstanbul Kahvehaneleri. *Karaların ve Denizlerin Sultanı İstanbul*, Cilt II. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ergin, N. (1999). *Yıldız Sarayı'nda Müzik, Abdülhamid II Dönemi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Flandin, E. (2014). *İstanbul (L'orient) 19. Yüzyıl*, (O. Koloğlu, Çev.). İstanbul: Zodyak Kitap.
- Gautier, T. (2007). *İstanbul Dünyanın En Güzel Şehri*, (N. Yiğitler, Çev.). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Georgeon, F. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri, *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Göncü, T. C. (2019). *Dolmabahçe Sarayı-İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilatı*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Grégoire, H. D. (1999). Kahvehanelerin Doğuşu, *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gülersoy, Ç. (1983). *Ihlamur Mesiresi*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.
- Hançer, E. (2008). Boğaziçi Ermeni Cemaati ve Kiliseleri, *Geçmişten Günümüze Boğaziçi I*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Işın, E. (2014). *İstanbul'da Gündelik Hayat*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Kalender, R. (1978). *Yüzyılımızın Başlarında İstanbul'un Musiki Hayatı*. Ankara *Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIII, 411-444.
- Kırlı, C. (2009). *Sultan ve Kamuoyu Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Jurnalleri (1840-1844)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kollektif, (2013). *Sultan II. Abdülhamid Devri Harita ve Planlarında İstanbul*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Kömeçoğlu, U. (2018). *Homo Ludens ve Homo Sapiens Arasında Kamusal ve Toplumsal: Osmanlı Kahvehaneleri, Osmanlı Kahvehaneleri Mekân Sosyalleşme İktidar*. İstanbul: Kitap Yayınevi Yayınları.
- Kuruyazıcı, H. (2008). *Boğaziçi'nde de Tiyatrolar Vardı, Geçmişten Günümüze Boğaziçi II*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Lady Montagu, (1970). *Türkiye Mektupları 1717-1718*, (A. Kurutluoğlu, Çev.). İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Lamartine, A. de. (1971). *A. de Lamartine ve İstanbul Yazıları*, (N. Berk, Çev.). İstanbul: İstanbul Kitaplığı Yayınları.
- Mintzuri, H. (2017). *İstanbul Anıları*, (S. Kuyumcuyan, Çev.). İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Nagata, Y. ve Egawa, H. (2021). *Bir Kentin Toplumsal Tarihi Açısından Osmanlı'nın Son Döneminde İstanbul'da Tiyatro ve Çevresi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Osman Nuri, (1998). *Yıldız Sarayı Abdülhamid-i Sani ve Devri Saltanatı*, (S. Türkoğlu, Haz.). İstanbul: Yıldız Sarayı Vakfı Yayınları.
- Osmanoğlu, A. (2019). *Babam Sultan Abdülhamid*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Örikağasızâde, H. S. (2007). *Sultan Abdülhamit Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, (A. A. Yörük, Haz.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Özuyar, A. (2017). *Sessiz Dönem Türk Sinema Tarihi (1895-1922)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özyetgin, M., Engin, V. ve Yüksel, A. E. (2021). *Yıldız Sarayı*. İstanbul: Sultan II. Abdülhamid Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Pervititch, J. (2000). *Sigorta Haritalarında İstanbul*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Polat, M. (2001) *Dolmabahçe ve Yıldız Sarayı Tiyatroları Üzerine Mimari Değerlendirmeler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Prensese Mirza Rıza Han Arfa. (2005). *Minareler Şehrinin Kadınları*, (İ. Pınar, Çev.). İstanbul: Selis Kitaplar Yayınları.
- Sözen, M. (1990). *Devletin Evi Saray*. İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları.
- Şenyurt, O. (2021). Mekânın, Zamanın ve Eğlencenin Sınırlarında Osmanlı'da Gazinolar, *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 6(3), 947-967, Doi: 10.26835/my.979389.
- Tahsin Paşa. (2008). *Abdülhamid Yıldız Hatıraları*, (K. Emiroğlu, Haz.). Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Taşer, N. (2012). *İhlamur Kasırları*. İstanbul: TBMM Milli Saraylar Yayınları.
- Toprakoğlu, O. F. (1979). *Beşiktaş'ta Bir Sokak*. İstanbul: Uygur Matbaası.
- Tuğlacı, P. (1993). *Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesi'nin Rolü*. İstanbul: Yeni Çığır Kitabevi.
- Umur, S. (1994). Dolmabahçe Saray Tiyatrosu, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C. 3, s. 96-97). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Ürekli, F. (2017). *Sarayın Son Başressamı Fausto Zonaro İkbâlden İdbâra*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yıldız, M. C. (2007). *Kahvehane Kültürü*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Yılmaz, C. (2020). Bir Haritanın Rehberliğinde 1845 İstanbul'u, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi* (C. 1, s. 562-584). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Yöre, S. (2012). Mekân ve Müzik: Osmanlı Döneminde İstanbul'un Çok Kültürlü Müzikli Eğlence Mekânları. *Bellekten*, LXXVI, 879-904.
- Zonaro, F. (2008). *Abdülhamid'in Hükümdarlığında Yirmi Yıl Fausto Zonaro'nun Hatıraları ve Eserleri*, (T. Alptekin, L. Romano, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Summary

With the Tanzimat Edict declared in 1839 in Istanbul, the capital of the Ottoman Empire, a new socio-cultural environment was formed over the concepts of change-transformation-modernization and visible changes were experienced in urban spaces. Practices, changes and innovations in architecture, culture, economy, military, law, education, health, transportation and social fields started the modernization process, which was the Ottoman Reform Period; This modernization process, which continued uninterruptedly until the II. Constitutional Monarchy, heavily affected the city of Istanbul. One of the most important elements that transform the urban space of the capital as well as its spatial organization is the changes in public spaces that directly affect social life.

There is no doubt that the changes and innovations reflected in various areas of life, thanks to the Tanzimat Edict proclaimed in 1839, deeply affected the Beşiktaş district. The social spaces created by the public spaces that provide change in the urban texture of Beşiktaş also created a new socio-cultural environment. In the historical process from the proclamation of the Tanzimat to the II. Constitutional Monarchy in Beşiktaş, the open and closed public spaces that make up the urban space also revealed different social spaces.

It is known that promenade areas, which are open public spaces and that emerged much earlier than the 19th century, have become the most important social space organized in different districts of Istanbul and preferred by the people to meet since the 1850s. One of the public spaces that evolved from traditional to modern in Ottoman society and started from residential gardens and transformed into mass socialization spaces was the "İhlamur Mesiresi" in Beşiktaş; Various entertainments organized by the people of the neighborhood without discrimination between men and women transformed this place into a means of socialization.

On the other hand, since the second half of the 19th century in Istanbul, first sea and then land transportation has not only developed urban public transportation; but at the same time, it has created a new social living space by turning the piers, which are the stops of the steamboats, into the squares of the city. In this period, it is seen that the area where Beşiktaş Pier is located became a common stopover point for transitions to different parts of the city and turned into an open public space by taking on the role of a bazaar / market / square that reached large masses over time.

It can be said that coffee houses had an important place in Ottoman society as a closed public space. As it is known, coffee houses have become one of the important meeting points of the society in the capital since the 16th century; Although they were sometimes banned and closed, especially in the 19th century, they became a public space of socialization for not only coffee consumption, but also for the people living between the mosque, the bazaar and their house, as places for chatting, having fun, getting information, reading books and newspapers, and discussing various subjects. ; In fact, it also undertook the role of the main place for the state to receive information directly from the public. As a matter of fact, it is known that among the documents called "Havadis Journalleri", which provides important information about the society and the city, the sleuths appointed by the state followed the agenda and prepared reports by mixing with the people in coffee houses. In the sleuth reports between 1840-1844, it is understood that there were twenty (20) separate coffee houses in Beşiktaş and Ortaköy. The fact that there were so many coffeehouses in Beşiktaş district also showed that the coffeehouse culture increased rapidly in the neighborhoods.

Although the coffeehouses, where only men were admitted, caused women to be excluded from the socialization process, it can be said that the neighborhood bathhouses, the number of which increased at the same rate as the coffee houses, became the social spaces of women. It can be argued that women who had fun, chatted and drank coffee in the neighborhood bathhouses, which became new public spaces, were both included in life and liberated. In the 19th century, it was understood that there were two bathhouses among the socializing places of women in Beşiktaş district.

After the second half of the 19th century, with the evolution of some coffee houses and taverns, casino venues containing food, music and theater were born. At the end of the 19th century, the number of casinos increased, and casinos were opened in Beşiktaş and Ortaköy.

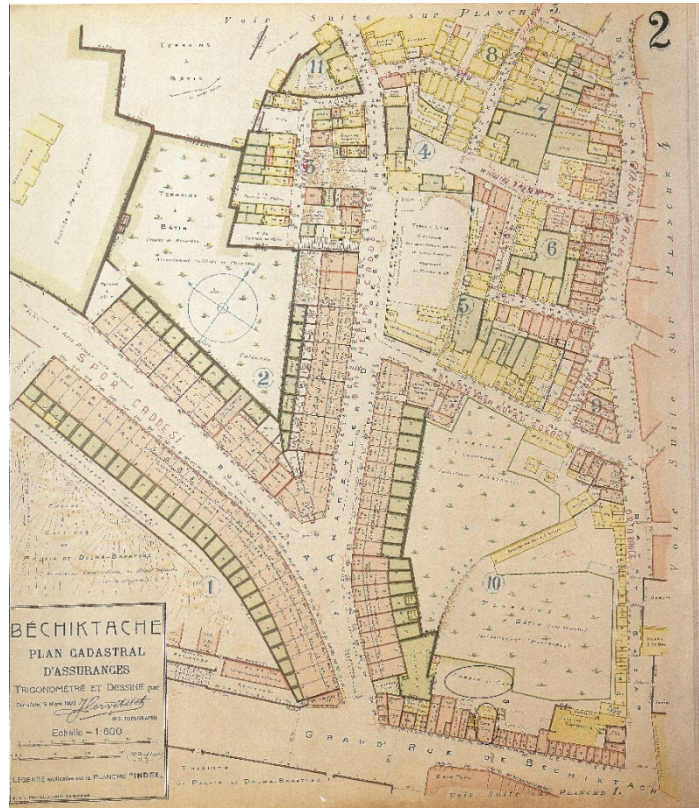
The development of the art of theater, which is an important socialization area of the society, and the construction of modern theater buildings also gained momentum in this period. A modern theater building, one of the pioneers of urban change, was built for the palace by Sultan Abdülmeçid. Thus, the building of the Dolmabahçe Palace Theater, which joined the urban space, became one of the new actors of cultural and social life for the people living in and around Beşiktaş, and integrated the theater with the urban and urban fabric. Sultan II. Abdülhamid had a small theater built in the Yıldız Palace complex in 1889. Close ties with art were not only established in Dolmabahçe Palace and Yıldız Palace, but throughout the city, people residing in Beşiktaş and Ortaköy became intertwined with theater and music, and art became an important part of social life and socialization of society.

Palace Painter Fausto Zonaro also contributed to the socialization of the society with the picture gallery he opened in Beşiktaş and brought a new social space together with the society in Beşiktaş. Another activity that played an important role in socialization in Beşiktaş was sports. Beşiktaş Bereket Gymnastics Club was established by a group of young people from Beşiktaş, both for the development of sports and for socialization.

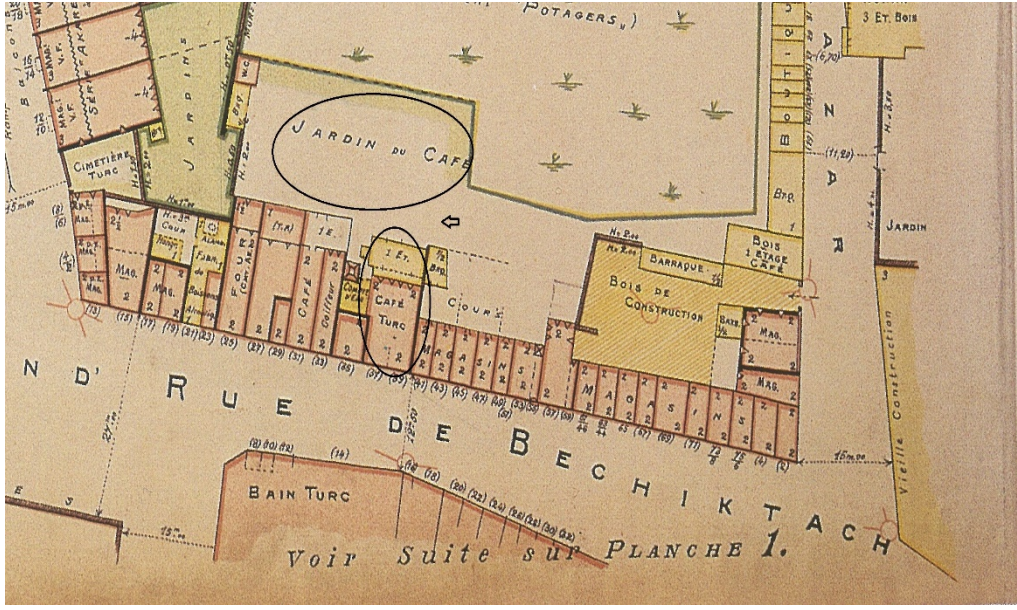
In conclusion; with the proclamation of the 1st Constitutional Monarchy, The casino, summer garden, special spaces created for women on the seaside, art gallery, cinema and sports club that were added to the social spaces of the Tanzimat Period consisting of bathhouses, coffeeshouses, promenade areas, pier and theater altogether can be said to have shaped the modern landscape of Beşiktaş to a great extent.

Ekler

Harita 1. 1845 Yılı İstanbul Haritası (Kollektif, 2013, s. 43-44).

Harita 2. Pervititch Beşiktaş Haritası 2 Numaralı Pafta (Pervititch, 2000, s. 33).

Harita 3. Pervititch Beşiktaş Haritası 2 Numaralı Pafta Kahvehâne ve Bahçesi Detay (Pervititch, 2000, s. 33)

Foto. 1. Ihlamur Kasrı-Merasim Köşkü (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Sultan II. Abdülhamid Yıldız Albümleri Fotoğraf Koleksiyonu)

Foto. 2. Ihlamur Kasrı-Maiyet Köşkü (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Fotoğraf Arşivi)

Foto. 3. Beşiktaş İskelesi (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Fotoğraf Arşivi)

Foto. 4. Beşiktaş İskelesi (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Fotoğraf Arşivi).

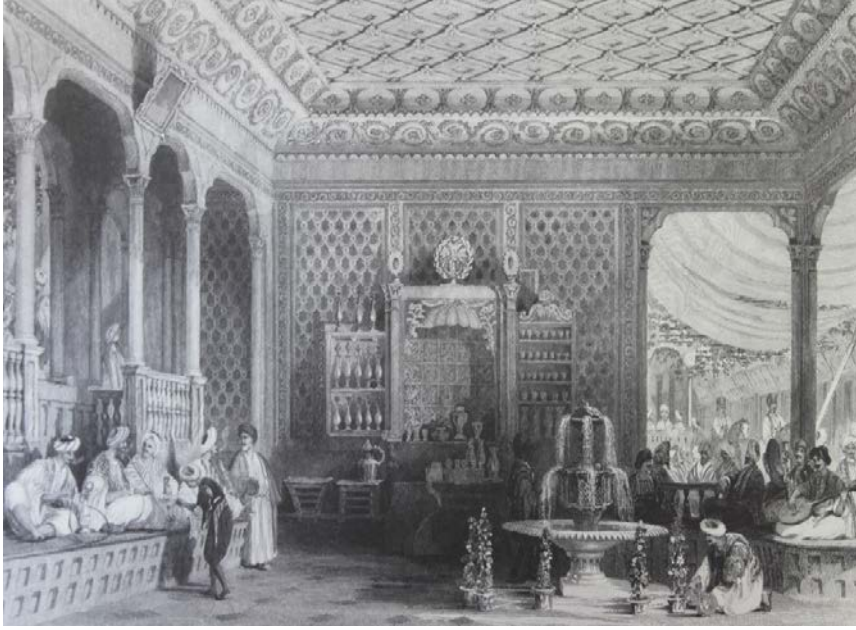
Foto. 5. İstanbul'da Bir Kahvehâne (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Sultan II. Abdülhamid Yıldız Albümleri Fotoğraf Koleksiyonu).

Foto. 6. olmabahçe Saray Tiyatrosu (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Fotoğraf Arşivi).

Foto. 7. Dolmabahçe Saray Tiyatrosu İnşaatı (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Fotoğraf Arşivi).

Şekil 1. Bir Türk Kahvehânesinin İçi (Allom, 2017, s. 71).

Şekil 2. Beşiktaş İskelesi (Flandin, 2014, s. 23).

Şekil 3. Kahvehâne’de Meddah (Allom, 2017, s. 82).

Şekil 4. 1859 Yılında Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu’nda Yapılan Bir Temsil (Tuğlacı, 1993, s. 349).